

KAZNENA ODGOVORNOST PRAVNIH OSOBA U SUSTAVU OPĆE TEORIJE PRAVA I RAZMATRANJE O ALSCHULEROVOJ TEORIJI

*Dr. sc. Vanja-Ivan Savić **

UDK 343.221:: 347.19
Pregledni znanstveni rad
Primljeno: srpanj 2011.

U članku se utvrđuje postojanje kaznene odgovornosti pravnih osoba te njezin položaj unutar sustava opće teorije prava. Autor objašnjava teorijskopravnu podlogu za kažnjavanje pravnih osoba i naglašava potrebu njezina dodatnog uvrštavanja i analize u okvirima enciklopedije prava. Uz nekoliko važnijih povijesnih momenata autor analizira položaj i raznovrsnost pristupa toj problematici te upozorava na njezin položaj i zastupljenost u djelima hrvatskih pravnih teoretičara. Na kraju se analizira rad američkog pravnog teoretičara Alberta Alschulera i njegova kritika. Autor se zalaže za opstanak ove odgovornosti i naglašava potrebu razumijevanja sustava u kojem vrijedi načelo societas delinquere potest.

Ključne riječi: pravne osobe, kaznena odgovornost, opća teorija prava, pravni sustav, Alschulerova teorija

I. KAZNENA ODGOVORNOST PRAVNIH OSOBA U SUSTAVU OPĆE TEORIJE PRAVA

I.1. Tendencije u okvirima pravne znanosti i u filozofiji prava

Pitanje odgovornosti pravnih osoba, a napose kaznene odgovornosti pravnih osoba, prvorazredno je pitanje opće teorije prava. Općenito pravne su osobe teorijskopravno među najzahtjevnijim tvorevinama što su se kroz povijest nametale pravnicima koji su se njima bavili. Od početaka prava ljudi su imali

* Dr. sc. Vanja-Ivan Savić, viši asistent Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Trg maršala Tita 14, Zagreb

potrebu udruživati se u zajednice i te zajednice nazivati imenima i za njih određivati pravila. Te su zajednice zastupale i provodile određene interese, i to interese određenog broja ljudi, a oni su se pak često sukobljavali s interesima ostalih: s interesima zajednice. Rano se shvatilo da se osobnost takvih zajednica može odvojiti od pojedinaca koji u njima djeluju i da takve zajednice imaju volju koja se drukčije i kvalitativno i kvantitativno manifestira. Još je Frederick Hallis 1930. godine raspravljao o pravnim osobama u okvirima teorije fikcije i teorije realiteta što slijedom razmišljanja postupno dovodi i do pitanja o prirodi njihove odgovornosti.¹ Proučavajući njega mogu se uvidjeti rasprave koje su početkom dvadesetog stoljeća vođene u pravno-filozofskim krugovima; u svojoj racionalističkoj filozofiji on ne slaže s Duguitom koji svijet i pravo promatra sociologistički, već mu suprotstavlja misao da bi čista juristička misao trebala racionalno kontrolirati društveni život.² Isto tako naslanja se na radove von Gierkea, Korkunova, Jellineka, Krabbea i Haurioua koji su pravne osobe i njihovu odgovornost promatrali drugim očima, očima realiteta i pragmatičnosti: usudio bih se reći utilitarnim pristupom ili, bolje, očima koje su olakšavale/dopuštale utilitarni pristup.³ O von Gierkeu govori se u okvirima organske teorije, pri čemu treba spomenuti i Vinogradoffa u čiju čast, uostalom, Hallis

¹ Hallis, Frederick, *Corporate Personality, A study in Jurisprudence*, Oxford University Press, London, Humphry Milford, 1930. Prije njega isto i Savigny, kojeg spominjem u magistarskom radu, vidi Savić, Vanja-Ivan, *Temeljna pitanja kaznene odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela i određivanje odgovorne osobe u trgovačkim društvima*, magistarski rad, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2007. Tako je Friedrich Carl von Savigny u 19. stoljeću u svojem znamenitom djelu "Sustav prava" iz 1840. zapisao sljedeće: "Kazneno pravo bavi se fizičkim osobama kao mislećim osobama koje mogu iskazati svoju slobodnu volju. Pravna osoba nije takva osoba ... sa svojim postojanjem zasnovana na predstavničkoj volji određenih individualnih osoba, koji, fikcijom, daju volju pravnoj osobi. Takvo zastupanje ... može biti priznato uvijek u građanskom pravu, ali nikada u kaznenom. Sve što se smatra zločinom (kazneno djelo) koji je počinila pravna osoba, uvijek će biti zločin (kazneno djelo) samo njezinih članova ili tijela, što znači ljudi, pojedinaca, odnosno fizičkih osoba... Ako bi pravna osoba trebala biti kažnjena za zločin (kazneno djelo), osnovni princip kaznenog prava, osobnost počinitelja i kažnjene osobe bi bio povrijeđen." Citirano prema: Mohrenschlager, Manfred, *Development on an International Level*, str. 1, International Colloquium on Criminal Responsibility of Legal Entities, Berlin, 1998.; ovo je vlastiti prijevod internetskog teksta konferencije, koji sam 7. srpnja 2006. preuzeo sa stranice www.icclr.lawubc.ca/publications/reports/corporatecriminal.pdf.

² O Hallisu: Dewey, John, *The Later Works*, 1925. – 1953., vol. 6, Essays, Reviews, and Miscellany, Southern Illinois University, Carbondale, 1985., str. 268 – 270.

³ *Ibid.*

i objavljuje svoju znamenitu knjigu.⁴ Bez promišljanja kroz teoriju prava i iz teorije prava nije moguće sagledati cjelokupnost i ozbiljnost teme kao što je kaznena odgovornost pravnih osoba. Pitanja zbog kojih bi se pravne osobe trebalo promatrati kao *moralne* jedno je od glavnih pitanja s kojim se susreću svi koji se bave kaznenom odgovornošću pravne osobe.

Wells te pravni teoretičari i filozofi French i Austin, govore da je kaznena odgovornost isključivo vezana uz namjeru, pa tako povezuju i radnju pravne osobe s namjerom (željom/voljom da se kazneno djelo počini) i upravo tu činjenicu da pravna osoba s namjerom čini neko djelo dovode u vezu s odgovornošću samom. To je upravo u vezi s razmišljanjem koje daje Hart koji tvrdi da je moguće i dopušteno smatrati da pravne osobe imaju “svoje razloge za djelovanje” i “svoju namjerljivost”.⁵

Povezivanje radnje pravne osobe s njezinim svojstvima, fizičkim, društvenim i pravnim, te atribuiranje određenih svojstava fizičkih osoba dijelom i zbog fizičkih osoba u njima samima i, slijedom toga, traženje odgovornosti i nametanje sankcija tema je teorije prava. Teorija prava mora dati rješenja za opću upotrebu koja proizlaze i tiču se same biti pravne osobe zbog kojih ona najprije može biti predmetom prava, a time onda posebno i kaznenog prava. Sagledavanje pravne osobe kao pravnog subjekta u pravnom sustavu izravno je povezano s priznavanjem činjenice da su pravne osobe danas ne samo građanskoopravno, upravnoopravno, već i kaznenopravno odgovorne, pa čak i moralno odgovorne za svoje postupke. Tako Wells izvrsno primjećuje teškoće s percepcijom pojma *corporate liability for crime*⁶ i društvenim implikacijama onoga što taj izraz nosi. Jedno od glavnih pitanja je kako atribuirati odgovornost, pa onda i onu kaznenu pravnoj osobi. U tom smislu Wells značajno iznosi :

Because attribution lies on the fault line between the law’s abstract view of individual agency and the social contexts within which individual agency is rooted (and by which it can validly be said to be “caused” in the Hart and Honoré sense), the aquestion of legal

⁴ Vidi kod: Vinogradoff, Sir Paul, *Roman Law in Medieval Europe*, 1909., Harper and Bros., London., pretisak 2008., The Lawbook Exchange, Clark, New Jersey, str. 136 – 137.

⁵ Ovaj odlomak uz vlastite dopune parafrazira Wells, *op. cit.*, str. 79 – 80. Termin “namjerljivost” je moj prijevod na hrvatski vrlo teško prevodivog engleskog izraza “intentionality”; to je zapravo svojstvo nekoga da može činiti djela s namjerom, on samo ima to svojstvo, ne znači da ga koristi ili faktički (sada) čini jer bi se tada koristio svršeni glagolski oblik (u)činiti s namjerom.

⁶ Wells, Cellia, *Corporations and Criminal Responsibility*, Second Edition, Oxford University Press, Oxford, 2005., str. 9.

*causation must always ultimately rely upon a closure of the issue brought about "from outside", by "policy" argument.*⁷

Da bi mogla dati rješenja za opću pravnu uporabu, teorija prava mora utvrditi mehanizme prema kojima pravne osobe djeluju i organizacijski i *a posteriori* pravno kako bi se vidjelo do koje mjere i kako djeluju kao jedinstveni pravni subjekti. Prihvatiti da kulturne vrijednosti, psihološka poimanja te društveni odnosi utječu na percepciju pravnih osoba i njihovih mogućnosti⁸ nužnost je da bismo mogli shvatiti povijesno kretanje razvoja odgovornosti pravnih osoba.

Postavlja se pitanje u kojem je trenutku i što je točno doprinijelo tome da se mentalni element razmišljanja o pravnim osobama okrene u smjeru traženja sve veće odgovornosti i strožih sankcija. Vrijedi razmisliti o tome je li načelo *talionis* još duboko u svima nama i ostaju li pitanja specijalne i generalne prevencije duboko zapostavljena sve dok se ne namire duhovi željni konkretnih kazni s konkretnim posljedicama. Samo, kod pravnih osoba možda načelo *talionis*⁹ ne bi trebalo sagledavati kroz isto povećalo kao i kada je riječ o fizičkim osobama; s obzirom na to da pravne osobe imaju određenu dozu dehumanizacije. Smatram da pravna osoba na određen način dehumanizira skup fizičkih osoba u njoj tako da svima njima oduzima dio njihova entiteta i prenosi ga na sebe da bi nadoknadila ono što joj od samog početka nedostaje. Možda će zvučati previše metafizički, ali kažnjavanjem pravne osobe vraćamo i doprinosimo humanizaciji nje same, pa tako i fizičkih osoba u njoj, jer su fizičke osobe ne samo dijelovi te pravne osobe, već i drugih skupina u kojima žive, pa i cijele zajednice koja je djelovanjem pravne osobe bila povrijeđena, a kojoj oni također pripadaju.

Za utvrđivanje kaznene odgovornosti pravnih osoba, bez obzira na model kojim se služimo, potrebno je pravnu osobu shvatiti njezinim sagledavanjem kroz pravnu osobnost, kako to shvaća Peter French, kada tu osobnost dijeli na

⁷ *Ibid.*, str. 47, a prema Norrie, Alan, *A Critique of Criminal Causation*, Modern Law Review, 54, 1991., str. 685.

⁸ *Ibid.*, str. 64; također vidi više i kod: Duff, Anthony, *Intention, Agency and Criminal Liability*, Oxford, 1990.

⁹ U radu uz profesora židovskog prava sa Sveučilišta DePaul u Chicagu Rabbi Stevena Resnicoffa, uvjerio sam se da *lex talionis* nije načelo "oko za oko, zub za zub", već se kroz materijalne i kvantitativne opise u Bibliji/Talmudu daju djelima određene važnosti i određene kvalitete (ne samo kvantitete), pa bi "oko za oko", trebalo biti "plati toliko da nadoknadiš to oko, velikom vrijednošću koje oko znači", ali nikako ne okom samim.

metafizički, moralni i pravni dio.¹⁰ Bitno je shvatiti činjenicu da kaznena odgovornost proizlazi iz onog što je posljedica tek trećeg sastavnog dijela pravne osobnosti. Metafizičku i moralnu komponentu fizička osoba je imala oduvijek, pa je time lakše stekla pravnu osobnost, ali pravna osobnost pravne osobe pojavljuje se tek kasnije i ne sadržava u sebi obje komponente, proces ovdje nije ireverzibilan. Tek kad pravna osoba zbog svojeg pravnog svojstva dobije attribute (koje joj je dao čovjek, evolucijski gledano čak i kod teorije realiteta) moralne osobe (pa i u metafizičkom svojstvu pojma), onda se javlja pitanje kaznene odgovornosti, ali nikako ne prije toga. Pojam pravne osobnosti pravne osobe samo je još jedan u nizu teorijskopravnih problema.¹¹

Odgovori na pitanje načina na koji se tretira pravna osoba, razlozi za kaznenu odgovornost pravne osobe i modeli koji se primjenjuju u različitim jurisdikcijama trebali bi doprinijeti lakšem pronalaženju načina utvrđivanja pravne osobe koji bi zadovoljio načela pravednosti i pravičnosti, onako kako ih još uviđa i Aristotel. Pravednost treba biti u fokusu ovog pitanja i čitatelj gotovo u svakom ovom razmatranju može neposredno ili posredno pronaći to traganje. Kako bi pronašla opće uporabljiva i pravedna rješenja, teorija prava mora utvrditi niz pojedinačnih mehanizama i induktivnom metodom pronaći rješenje. Treba dati drukčiji i širi pristup kaznenoj odgovornosti pravnih osoba: na prvobitne postavke temeljnih pitanja odgovornosti i njihove primjene, a u svezi sa hrvatskim Zakonom o trgovačkim društvima, treba nadograditi učenje o kriterijima pod kojima pravna osoba uopće može biti odgovorna, a u vezi s usporedno pravnim pristupom ovoj problematici. Cilj u teorijskopravnom smislu je uvidjeti koje kriterije moramo primijeniti za jednu, novu, globalnu teoriju o kaznenoj odgovornosti pravnih osoba, a to je povezano s načinom na koji tretiramo pravnu osobnost pravne osobe.

U legendarnom djelu Brenta Fissea i Johna Braithwaita *Corporations, Crime and Accountability*¹², nalazi se odgovor zašto je kaznena odgovornost pravnih osoba bitna za sustav prava – naziv biblioteke jest *Theories of Institutional Design*. I zaista, institucionalni dizajn, dizajn sustava, dizajn pravnog i političkog sustava jest okvir u kojemu se kroji kaznena odgovornost pravne osobe. Iako

¹⁰ French, Peter A., *Collective and Corporate Responsibility*, Columbia University Press, New York, 1984.

¹¹ Vidi Mataga, Zvonimir, *Pravna priroda pravne osobe*, Pravnik, br. 63-64, Zagreb, 1998., str. 63.

¹² Fisse, Brent; Braithwaite, John, *Corporations, Crime and Accountability*, Cambridge University Press, 1. izdanje, 1993.

kaznena, ona je sestra blizanka prekršajnoj i upravnopravnoj odgovornosti, a najmanje i sestra građanskopravnoj odgovornosti. Onaj tko se ikada sustavno bavio odgovornostima pravne osobe, morao se dotaknuti svih ovdje navedenih podvrsta.

Prema ovom dvojcu, društvo u kojemu živimo jest korporativno, društvo je to pravnih osoba: zanimljivo – ne fizičkih. Kao da je zajednica važnija od pojedinca, a u društvu koje se toliko trsi za individualizmom pravi akteri nisu ljudi. To zvuči paradoksalno jer ljudi (fizičke osobe) zaista jesu pokretači svih radnji, pa i onih u pravnim osobama. Možda jedine “prave” osobe danas postaju i ostaju pravne osobe – mjesta gdje se mogu udružiti individualni interesi i graditi tornjevi u oblacima da bi svi bili individualno viši u tom “staklenom zajedništvu”¹³? Možda treba biti i malo ironičan, ali zaista kako ne dopustiti kaznenu odgovornost pravnih osoba u društvu u kojem one vladaju i koje nazivaju korporativnim? Puno je ključnih pitanja koja obrađuju Fisse i Braithwaite, naslanjajući se na faktore koji kreiraju egzistenciju kaznene odgovornosti pravne osobe, a ono fundamentalno je kako transferirati opću odgovornost s pravne osobe na zaposlenika: to je opće pravno pitanje i pojavljuje se baš u svim sustavima. Ono što je bitno jest činjenica da teškoća “kažnjavanja” onoga koji nije nešto učinio postoji i kao posljedica u građanskom pravu, upravnom, radnom... Mnoge odluke u stvarnom životu utječu jedne na druge. Koliko zapravo činjenica da je netko zaposlenik u nekoj pravnoj osobi znači da pristaje “patiti” zbog mjesta gdje radi? Preuzima li on prihvaćanjem zaposlenja u nekoj pravnoj osobi rizik da bude kolateralna žrtva kriminalnog ponašanja pravne osobe, pa na neki način i svog ponašanja koje je agregacijom utkano u ponašanje cjelokupne pravne osobe.¹⁴

Isto tako, središnje pitanje odgovornosti spomenuti autori dovode u konfrontaciju s pokušajima koje je pokušala iznjedriti posebna disciplina u teoriji

¹³ Ovdje mislim na sliku nebodera od stakla koji nebu para oblake, a podsjeća na Bruegelovu sliku *Kule babilonske*. Ljudi podižu tornjeve u kojima se sami dehumaniziraju, a moć i novac novog bića postaje jedina vrijednost koju treba graditi (prema nebu). “Onda rekoše: »Hajde da sebi podignemo grad i toranj s vrhom do neba! Pribavimo sebi ime, da se ne raspršimo po svoj zemlji!«, Postanak 11:4, Kula babilonska.

¹⁴ Fisse, Brent; Braithwaite, John, *Corporations, Crime and Accountability, Theories of Institutional Design*, Cambridge University Press, Cambridge, 1993., str. 71.; a oni prema: Polinsky i Shavell.

prava: *Law and Economics*, analizirajući primjerice Olivera Harta i Siciliana.¹⁵ Najvredniji doprinos tog dvojca prema mojemu mišljenju je dovođenje u vezu teorije organizacije i rasporeda odgovornosti.¹⁶ Postoji niz teorija organizacije i modela njihova utvrđivanja, ali ono što je bit teorije organizacije je podjela rada i hijerarhijska struktura, što za posljedicu ima različite međuovisnosti između pojedinih razina rada i upravljanja.¹⁷ Promatrajući kaznenu odgovornost pravnih osoba i teoriju organizacije, valja reći da bi primjena vikarijskog modela mogla biti nešto kao alat za funkcioniranje kaznene odgovornosti pravne osobe kao cjeline, a zbog kaznenog djela bilo kojeg zaposlenika. Teorija organizacije kakvom je vide Fisse i Braithwaite pogodna je za tipični angloamerički sustav u kojem se pronalazi odgovornost za svakog zaposlenika; ono u čemu su ti autori "ipak razumni" jest različito sankcioniranje pojedinih razina zaposlenika. Posebno je vrijedna analiza problematike kažnjavanja složenih i jednostavnih pravnih osoba, pa tako:

*However, the smaller the business, the less the problems of cutting through the morass of organisational complexity to identify responsible individuals; so there is a strong case for regulatory agencies exempting small business from requirements to register internal accountability principles. A more difficult problem to solve is with the larger companies that Mintzberg characterised as inovation by making a virtue of free-floating responsibility and organisational flux.*¹⁸

Jako je vrijedna piramida koju su ovi autori izradili radi pojašnjenja razdiobe poslova u pravnoj osobi, odnosno o vezi hijerarhije i sankcija koje se prema pravnim osobama izriču. Jedina manjkavost grafičkog prikaza unutar kojega je postavljena ova hijerarhija jest što svu pozornost posvećuje sankcijama, ali ne govori o odgovornosti. Isto tako minus je to što govori o *corporate offenders*, pa nije sasvim jasno misli li na sve zaposlenike pravne osobe zaposlene u različitim sektorima i na različitim hijerarhijskim nivoima ili se pak misli na pravnu

¹⁵ An Economist's Perspective on the Theory of the Firm (Hart, Oliver, *An Economist's Perspective on the Theory of the Firm*, Columbia Law Review, 1757, 1989.) i Corporate Behaviour and Social Efficiency of Tort Law (Siciliano, John A., *Corporate Behaviour and Social Efficiency of Tort Law*, Michigan Law Review, vol. 85, no. 8, 1820, 1987.); oboje za kritiku sustava koji nije u stanju shvatiti složenost velikih svjetskih korporacija (Hart), odnosno neadekvatnost *tort lawa* za postupanje prema pravnim osobama (Siciliano).

¹⁶ Fisse, Braithwaite, *op. cit.* u bilj. 14, str. 101.

¹⁷ Teorijama organizacije bavili su se, primjerice, Winslow Taylor i Max Weber.

¹⁸ Fisse i Braithwaite, *op. cit.* u bilj. 14, str. 131.

osobu koja je počinila kazneno djelo na različitim nivoima.¹⁹ Mislim da fizičke osobe u pravnoj osobi ne bi trebalo nazivati *corporate offenders*, ako to već nije pogrešno, onda je sasvim sigurno zbunjujuće i usmjerava u pogrešnom smjeru. "Korporativni prijestupnici" mogu biti isključivo pravne osobe jer budemo li upotrebljavali taj pojam za fizičke osobe koje su počinile kazneno djelo u pravnoj osobi, anulirat ćemo akcesornu prirodu kaznene odgovornosti pravnih osoba i isto tako fizičke osobe "pretvoriti" u pravne i izbrisati izraz koji bi se trebao upotrijebiti za radnju fizičke osobe za koju i sama snosi posljedice, a naravno prije toga i odgovornost. Drugo pak je opasnost da ćemo tako izbrisati izraz koji bi imao pravo značenje za odnos o kojem je ovdje riječ, a riječ je o "počinitelju kaznenog djela koje se uračunava pravnoj osobi" ili na engleskom *offender's act which is considered as an act of a corporation*.

U svakom slučaju njihov rad je hvalevrijedan, iako vrlo šablonski prikazan (ipak, točno je da suvremene pravne osobe više nisu *pyramid like*, što Daniela Branco tvrdi u svojem radu²⁰), prikazuje pravu bit problema i pokušaj je pronalaženja stvarnog nivoa odgovornosti unutar pravnih osoba te dovodi u izravnu vezu zaposlenika i pravnu osobu kroz djelovanje prikazano kroz hijerarhijski stupac. Sasvim je sigurno kako organizacijska struktura i pripadanje grupi i korporaciji nosi određene moći i snagu koja slijedom toga biva primjereno raspoređena.²¹ Posebno je pitanje može li radnja svakog zaposlenika, na svakom stupnju hijerarhijske ljestvice (i još bolje, treba li?) prouzročiti kaznenu odgovornost za čitavu pravnu osobu. Čiju radnju možemo izjednačiti s radnjom pravne osobe? To pitanje i odgovor na njega jest ponajprije posljedica svrstavanja kaznene odgovornosti pravnih osoba u sustav odgovornosti pravnih osobe, kao pravno i pravno-politički produkt društva u kojem živimo.²²

¹⁹ *Ibid.*, str. 142.

²⁰ Branco, Daniela Holler, *Towards a New Paradigm for Corporate Criminal Liability in Brazil: Lessons from Common Law Developments*, Saskatchewan, Kanada, 2006., Magistrski rad.

²¹ O ovome puno piše French, *op. cit.* u bilj. 10, str. 67, *et seq.* Chapter Five, The Power of the People in Groups and Corporations.

²² Ovaj članak se ponajprije bavi pitanjem kaznene odgovornosti pravnih osoba unutar pravnog sustava, a konkretna pitanja o modelima koji su pogodni za utvrđivanje odgovornosti pravnih osoba posebno su pitanje i nisu nimalo lak zadatak za teoriju i praksu. O konkretnoj jurisdikciji ovisi hoće li primjenjivati izvedenu, derivativnu, odnosno posrednu odgovornost u kojoj se kaznena odgovornost pravne osobe uspostavlja na temelju kaznenog djela fizičke osobe unutar pravne osobe: na temelju djela nekoga iz upravljačkih struktura pravne osobe (identifikacijski model) ili pak na temelju radnje bilo kojeg zaposlenika (vikarijski model). Zanimljive su

Na europskom tlu poznat je rad jednog od najvećih znanstvenika s područja gospodarskog kaznenog prava Klause Tiedemanna²³ koji je krajem prošlog stoljeća radio veliko istraživanje fenomenologije kaznenih djela gospodarskog kriminaliteta. Predmet njegova proučavanja bili su pojavni oblici kriminaliteta pravnih osoba kroz kazneno, ali i upravno, prekršajno i trgovačko pravo. U njegovim brojnim radovima vidljiva je sva interdisciplinarnost teme koja se danas naziva "kaznena odgovornost pravnih osoba", premda zbog tradicionalnih razloga u domovini tog velikog autora ni danas formalno ne postoji.²⁴

1.2. Pravne osobe i hrvatska opća teorija prava

Kad govorimo o hrvatskoj općoj teoriji prava i pravnim osobama, valja reći da je o tom problemu vrlo malo napisano. Uglavnom se za potrebe pravnog studija prve godine samo kraće piše o pojmu pravne osobe i na drugom mjestu o deliktnoj sposobnosti.

U ovom se radu pojam pravne osobe posebno ne obrađuje, ali treba reći da osnovne definicije tog pojma postoje na odgovarajućim mjestima u literaturi, primjerice Perić koji ističe da su pravne osobe te društvene organizacije kojima pravni poredak priznaje pravnu osobnost, najčešće na temelju upisa u neki od javnih registara, a pravne osobe imaju svoja specifična i pravom određena svojstva.²⁵ Isto tako Klarić i Vedriš koji izlažu osnovnu definiciju pravne osobe, kako je poznaje građansko pravo, te pišu da je pravna osoba društvena tvore-

i konstrukcije prema kojima pravna osoba odgovora za vlastito kazneno djelo po principu autonomne odgovornosti koja predstavlja veliki prijedor za pravnu teoriju. O svemu vidi više u: Savić, Vanja-Ivan, *Primjena teorijskih modela kaznene odgovornosti pravnih osoba u hrvatskom i usporednom pravu*, doktorska disertacija, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2011.

²³ Tiedemann, Klaus, *Subventionskriminalität in der Bundesrepublik*, Reinbek bei Hamburg, Rowohlt Taschenbuch Verlag, 1974., vidi i Đurđević, Zlata, *Kaznenopravna zaštita financijskih interesa Europske Unije*, doktorska disertacija, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2003., str. 262.

²⁴ U Njemačkoj ni danas ne postoji kaznena odgovornost pravnih osoba, ali se ona zapravo "zamaskirana" provodi kroz upravno-pravne i prekršajno-pravne sankcije (i odgovornost).

²⁵ Prema Perić, Berislav, *Struktura prava*, Informator, Zagreb, 1994. (2009.), str. 61 *et seq.* Valja istaknuti da je moguće zamisliti pravnu osobu koja nije udruženje fizičkih osoba, ali definicija koja uključuje povezivanje, organiziranje ljudi (fizičkih osoba) u strukturu koja traži biti priznata od države čini se najobuhvatnijom.

vina kojoj pravni poredak priznaje pravnu sposobnost.²⁶ Nešto rjeđe nalaze se komentari vezani za pravnu prirodu pravne osobe.²⁷ Međutim, radi potpune slike, u nastavku treba iznijeti razmišljanja i stajališta još nekih hrvatskih pravnih teoretičara.

Hrvatski teoretičar prava Nikola Visković o pravnim osobama u svojem udžbeniku piše na dva mjesta: u okviru teme "organizacija" posredno (država) i u okviru poglavlja "pravni subjekti" (pravni odnos) neposredno, gdje pravne osobe definira kao organizacije i druge tvorevine.²⁸ Hrvatski teoretičar prava Duško Vrban pravnim osobama posvećuje nekoliko stranica u svojoj knjizi *Država i pravo*²⁹, a uz pojam pravne spominje i termin jurističke osobe. Ovaj autor spominje francuski termin *personne morale*. Vrban u svojoj bilješci koja se odnosi na taj prijevod piše: "Francuski izraz »*personne morale*« kao oznaka za jurističku osobu pokazuje da su takvi kolektivi moralno priznati i pravno dopušteni, za razliku od zabranjenih udruženja (razbojnička družina npr.)."³⁰ Iako zanimljiv kut gledanja, ipak se valja odlučiti za objašnjenje unutarnjeg morala pravne osobe, koji ima veze s organskim teorijama i zahtijevanjem moralnog ponašanja od pravne osobe, kao da je fizička ili gotovo kao da je fizička osoba.

Postoji stajalište da je pojam pravne osobe neprimjeren i jezično pogrešan s obzirom na to da se utvrđivanjem jedne od osoba u pravu pravnom osobom drugoj vrsti osoba u pravu, dakle fizičkim osobama, niječe taj status koji definitivno ima.³¹

Osim ovih općenitih napomena i poneke veze između pravne osobe i države i opisa pravne osobe kao organizacije, uz poneku jezičnu primjedbu, vrlo je malo pisano o pravnim osobama. Slična je situacija s deliktima i deliktnom sposobnošću. O deliktima, deliktnoj sposobnosti, privrednim prijestupima napisano je vrlo malo, ali ipak nešto od toga našlo je svoje skromno mjesto u

²⁶ Vedriš, Martin; Klarić, Petar, *Gradansko pravo*, Narodne novine d.d., Zagreb, 2003., str. 37.

²⁷ Zanimljiv tekst o pravnoj prirodi pravne osobe vidi u Mataga, Zvonimir, *Pravna priroda pravne osobe*, Pravnik, br. 63-64, Zagreb, 1998., str. 63. Vidi kako za potrebe kaznenog prava definira Rječnik kaznenog prava: Horvatić, Željko (ur.), *Rječnik kaznenog prava*, Masmedia, Zagreb, 2002., str. 435 – 436.

²⁸ Visković, Nikola, *Teorija države i prava*, Birotehnika, Zagreb, 2006., str. 17 – 18 i 209.

²⁹ Vrban, Duško, *Država i pravo*, Golden Marketing, Zagreb, 2003., str. 262 *et seq.*

³⁰ *Ibid.*, str. 263.

³¹ Miličić, Vjekoslav, *Opća teorija prava i države*, vlastita naklada, Zagreb, 2003., str. 193.

našoj “enciklopediji prava”.³² Odgovornošću pravnih osoba i njihovom kaznenom odgovornošću danas se u svijetu u prvome redu bave teoretičari prava. Kaznena odgovornost pravnih osoba duboko je općeteorijsko pitanje i potpuno drukčije naravi od kaznene odgovornosti fizičkih osoba. Poznavanje kaznene odgovornosti pravnih osoba zahtijeva poznavanje biti pravnih osoba, njihovih struktura, poznavanje tehnika i metoda atribucije, poznavanje društvenih i psiholoških procesa i funkcioniranja pojedinca i grupe. Teoretičari prava moraju proniknuti u mehanizme koji dopuštaju da pravnu osobu gledamo očima kakvima je do sada nismo gledali, to će imati strašne implikacije na ostale grane prava jer uistinu nije moguće razumjeti kaznenu odgovornost pravnih osoba bez sagledavanja sustava u cjelini.

Međutim, pravne su osobe s vremenom postale subjektom kaznenog zakonodavstva. Uvijek je razloga više, ali ono što je glavni pokretač je mijena koja prati specifični interes, koji nekada nije vidljiv na prvi pogled, ali ga se u svakom slučaju može povezati s evolutivnim promjenama u ljudskoj zajednici. U tom smislu ispravno navodi Josip Metelko:

*Bit i jezgra prava u subjektivnom smislu jest uvijek određeni interes, koji čovjek ili uređena zajednica stvarno gaji i za koji objektivni pravni poredak pomoću svojih zapovijedi i zabrana izriče zaštitu i jamstvo, čime upravo taj interes postaje pravno zaštićen, pravno zajamčen interes i pravo u subjektivnom smislu.*³³

Danas se u svijetu kaznenom odgovornošću pravnih osoba ponajprije bave vrhunski i ugledni teoretičari prava: Albert Alschuler, profesor američke teorije prava s Northwestern Universityja u Chicagu i Peter French, profesor filozofije s Arizona State Universityja samo su neki od vodećih znanstvenika koji pokušavaju razumjeti odnose društva i organizacija – pravnih osoba koji za svoju implikaciju imaju i kaznenu odgovornost. Da i ne spominjem vrsne teoretičare prava Larryja Alexandera i Kimberly Kessler Ferzana i Stephena Morseja koji su u ediciji *Cambridge Introductions to Philosophy and Law* objavili knjigu *Crime and Culpability-A Theory of Criminal Law*, u kojoj se bave nekim od temeljnih pitanja kaznenog prava, pravne teorije i filozofije prava, a kao jednim od naj-

³² Primjerice vidi Vrban, *op. cit.* u bilj. 29, str. 247 i Perić, *op. cit.* u bilj. 25, str. 44: o protupravnosti i pravnoj odgovornosti, i str. 59: o deliktnoj sposobnosti pravnog subjekta – fizičke osobe. Danas bi u udžbeniku iz opće teorije prava barem jednu stranicu trebalo posvetiti i deliktnoj odgovornosti pravnih osoba radi cjelovitosti studentima ponudene enciklopedije prava u okvirima predmeta opća teorija prava i države.

³³ Metelko, Josip, *Imperativni i etički element u pojmu prava*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 49, 5, Zagreb, 1999., str. 610.

bitnijih pitanja “kulpe” i “činjenja našao”, nečinjenju zla i prevenciji.³⁴ Napominjem da o pitanjima odnosa pravnih osoba prema socijalnoj odgovornosti nisam posebno pisao, a to zaslužuje barem tucet članaka.³⁵

To što kaznena odgovornost pravnih osoba ima odrednicu “kaznena” ne znači da pripada samo kaznenom pravu, nipošto, ovdje riječ “kaznena” ima višestruko podrijetlo i neizvjesnu budućnost. Uostalom, enciklopedija prava zahtijeva unošenje znanja poput protupravnosti, razloga za isključenje protupravnosti, rasprave o teorijama kažnjavanja i svrsi kažnjavanja, a to su jednako teorijske kao i partikularne pravne teme. Ovo treba napisati kao preliminarni odgovor eventualnim kritičarima da je riječ o (tehničkoj) temi iz kaznenog prava. U suvremenoj pravnoj znanosti ova tema smatra se jednim od najzahvatljivijih pravnoteorijskih zadataka i konstrukcija koje imaju sveopće pravno značenje. Otkriti primjenu ispravnog modela kaznene odgovornosti pravnih osoba ima implikaciju utvrđivanja specifične odgovornosti pravne osobe i potrage za jednakošću među različitim. Na temelju prakse naučiti nešto o teoriji, a onda teoriju iskoristiti za utvrđivanje prakse. Jedno bez drugog ne ide. Jedno je sigurno: kaznena odgovornost pravnih osoba još dugo će zaokupljati i teoriju i praksu. Ovo poglavlje je najbolje završiti pitanjem koje je postavio ugledni profesor Dresdenskog sveučilišta Roland Hefendehl:

*...when corporate liability is inevitable, how can it be legitimated.*³⁶

2. ALSCHULEROVA “TEORIJA O KAŽNJAVANJU NEVINOG”

Gotovo je nemoguće zaokružiti pregled teorijskih razmatranja o kaznenoj odgovornosti pravnih osoba, a ne spomenuti jednog od najvećih suvremenih teoretičara prava, američkog profesora teorije prava i američke pravne teorije. Riječ je o profesoru Albert Alschuleru³⁷ sa sveučilišta University of Chicago i

³⁴ Vidi Alexander, Larry; Kessler Ferzan, Kimberly; Morse, Stephen, *Crime and Culpability, A Theory of Criminal Law*, Cambridge Introductions to Philosophy and Law, Cambridge University Press, Cambridge, 2009.

³⁵ Vidi McBarnet, Doreen; Voiculescu, Aurora; Campbell, Tom, *The New Corporate Accountability*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009.

³⁶ Hefendehl, Roland, *Corporate Criminal Liability: Model Penal Code Section 2.07 and Development in Western Legal Systems*, Buffalo Criminal Law Review, vol. 4, 283, Buffalo, 2001., str. 285.

³⁷ Albert Alschuler Julius Kreeger, Professor of Law and Criminology, University of Chicago i prof. emeritus Northwestern University Law School. Ističem da je naslov

Northwestern University. Upravo se taj profesor teorije prava bavi kaznenom odgovornošću pravnih osoba (u prvome redu trgovačkih društava) na način koji odskaače od svega ostaloga s čime sam se susreo u istraživanju pravnih osoba i njihove kaznene odgovornosti, pa ga je u kontekstu teorijskog pristupa pravnoj osobi nemoguće zaobići.

Alschulerov rad i članci koje ću pokušati na ovome mjestu sažeti predmet su mojeg odobravanja, ali u određenoj mjeri i neslaganja, te na kraju ipak zaključujem da se treba prikloniti onoj skupini autora koji zagovaraju kaznenu odgovornost pravnih osoba drukčije od onoga što zastupa Alschuler. Rekavši ovo, odmah postaje jasno da je Alschuler zagovornik nekažnjavanja pravnih osoba kaznenopravnim tehnikama. Iako u mnogočemu prihvaćam neke njegove teze, one su ipak pisane iz kuta američke pravne teorije i naslanjaju se na američku judikaturu.³⁸

O čemu je riječ? U svojim dvama člancima³⁹ Alschuler navodi da ga kaznena odgovornost pravnih osoba podsjeća na ono što se prije u pravu pojavljivalo pod nazivima *deodand* i *frankpledge*.⁴⁰ Ukratko, prvi koncept usko je povezan s kažnjavanjem životinja, a time zapravo i njihovih vlasnika, koje su ozlijedile

ovog poglavlja *Teorija o kažnjavanju nevinog* moj naziv za ono što su temeljne postavke ovog autora, a u jednom od svojih poglavlja članka o kojemu će ovdje biti najviše riječi autor izričito koristi navedene pojmove.

³⁸ Čitajući Alschulera na još jednom primjeru zaključujem da pravna teorija jedino ima smisla ako je provjerljiva praksom i ako služi toj praksi. Čak i najkompliciranije pravno-filozofske figure u konačnici moraju imati praktične implikacije. Oni koji se teorijom prava bave tako da je proučavaju kao svrhu samoj sebi ili pak koji ju ogoljuju do te mjere apstraktnosti da ona više postaje logička vježba podobna za neuronsko gimnastiranje nego li stvaranje prave pravne podloge koja ima svoj smisao, tu teoriju prava uopće ne razumiju. Teorija prava nije gola filozofija, jer ako ona to i jest, onda je filozofija praktične primjene. Teorija prava ili proučavanje elemenata prava ima smisla na način na koji ju Alschuler oblikuje, iako dijelom pogrešno (gledano iz perspektive kontinentalnog pravnika), jer postojanje deliktne sposobnosti pravnih osoba postavlja u kontekst svrhe kažnjavanja, odnosa građanskog i kaznenog prava, mjesta pravne osobe u društvenoj stratifikaciji pravnih subjekata. Riječ je o čistom i jasnom bavljenju teorijom prava.

³⁹ Alschuler, Albert A., *Ancient Law and the Punishment of Corporations: of Frankpledge and Deodand*, Buffalo University Law Review, 71, Buffalo, 1991., str. 307 *et seq.* i Alschuler, Albert A., *Two Ways to Think about the Punishment of Corporations*, Public Law and Legal Theory Series, no. 09-19, Northwestern University, Law School, Chicago, 2009.

⁴⁰ Alschuler, *Two Ways...*, *op. cit.* u bilj. 39, str. 1 – 3.

čovjeka ili oštetile imovinu⁴¹, dok se drugi temelji na kažnjavanju grupe zbog nedjela pojedinca.⁴² Alschuler se prisjeća kralja Edgara Mirnog koji je za svoje vladavine zahtijevao da svaki čovjek posjeduje posebno jamstvo koje će omogućiti zajednici da se namiri od onih koji su nosili jamstvo za njega kao čovjeka – pripadnika skupine.⁴³ On će to povezati s argumentom koji se pojavio mnogo kasnije i koji je promijenio američki odnos prema pravnim osobama u odluci Vrhovnog suda Sjedinjenih Američkih Država u predmetu *Central & Hudson River Railroad Company v. United States* iz 1909., kojim je utvrđeno da pravne osobe imaju novu snagu do tada nepoznatu suvremenom društvu.⁴⁴ Ono što Alschuler smatra jest da je navedena presuda znatan pomak unatrag⁴⁵, čak možda trajan i teško promjenjiv. Ova odluka jest suprotna stavu koji smatram prihvatljivim, a što će biti razloženo u sljedećem odlomku.

Smatram da je odluka američkog Vrhovnog suda, najmanje rečeno, korak u pravom smjeru, iako je bila riječ o jednom prilično nezgrapnom koraku koji nije do kraja na pravi način postavio standarde za utvrđivanje kaznene odgovornosti pravnih osoba, posebno ne za koja kaznena djela one mogu odgovarati: to je ostavljeno kasnijim sudskim precedentima. Prema *Elkins Actu* koji je Sud podržao u predmetu iz 1909. određeno je da: *agent or other person acting for or employed by (the corporation) acting within the scope of his employment*.⁴⁶ Princip *common lawa* prevladao je i u ovom području na način da su precedenti uspostavili primjenu *Elkins Acta* i na ona djela koja nisu njime bila obuhvaćena, tako da je neizravno odluka Vrhovnog suda utjecala na oblikovanje načela *respondeat superior* koje je postalo općeprihvaćeni okvir za postupanje prema pravnim osobama u Sjedinjenim Američkim Državama. Kako navodi Alschuler, mnoge američke savezne države prihvatile su nešto ograničeniji model odgovornosti, no realno nije riječ o značajnijem odstupanju od načela *respondeat superior* i

⁴¹ O ovome je pisao i Hans Kelsen u svojoj znamenitoj Općoj teoriji prava i države: Kelsen, Hans, *General Theory of Law and State*, Transaction Publishers, New Brunswick, 2006., str. 3 – 4., vidi Savić, *op. cit.* u bilj. 1, str. 9. Alschuler se u svojem članku poziva na Evans, E. P., *The Criminal Prosecution and Capital Punishment of Animals*, Faber and Faber, 1987. (1906.), Alschuler, *ibid.*, str. 3.

⁴² Alschuler, *Two Ways...*, *op. cit.* u bilj. 39, str. 5.

⁴³ *Ibid.*, str. 5.

⁴⁴ *Ibid.*, str. 6.

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ *Ibid.*, str. 7, prema *Elkins Actu* 1903.

vikarijske odgovornosti.⁴⁷ Već sada postavlja se pitanje što zapravo ostaje kao mogućnost obrane tih pravnih osoba s obzirom na to da je odgovornost koja je ovako postavljena iznimno ekstenzivna i ne ostavlja manevarski prostor. Ipak, bit će moguće postaviti obranu na dva načina.

Prvi način je da obrana okrivljenika krene u smjeru iznimno teškog dokazivanja činjenice da zaposlenik nije djelovao *within the scope of the business of the company*, a drugi je način kretanje u smjeru dokazivanja *due diligence* – dokazivanja koje vodi također neizvjesnom i teškom dokazivom rezultatu da je pravna osoba poduzela sve kako bi nadzirala sve radnike i poslovne procese. U pravu je Sara Sun Beale kada utvrđuje da jedna pogreška jednog jedinog zaposlenika može prouzročiti gubitak stotina radnih mjesta/namještenja. To je dodatan razlog za na pravednosti i pravičnosti ustanovljenu primjenu kaznene odgovornosti pravnih osoba. S. Beale je zagovarateljica kaznene odgovornosti pravnih osoba ipak zbog pomalo drukčijih razloga nego što sam to ja – ona utvrđuje posebnost kaznene odgovornosti pravih osoba, ali opravdava njezino postojanje na temelju postojanja sličnih pravnih konstrukcija u ostalim granama prava.⁴⁸

Zanimljivo je što Alschuler navodi kao mogućnost unutar američkog procesnog prava, a čemu treba posvetiti određenu pozornost: s obzirom na to da se američkim pravnim osobama nameću standardi nadziranja (tzv. monitoring), moguće je zamisliti situaciju da se pravna osoba smatra kazneno odgovornom dok nema fizičke osobe koja bi se imala smatrati odgovornom i krivom za počinjeno kazneno djelo. Posebno će se problem pojaviti kada se uz sve ovo u promatranju uzme i sustav nagodbi koji u američkom *adversarial* sustavu zauzima stvarno mjesto u pravnoj stvarnosti. Možda je Alschuler u pravu kada kaže da lako može doći do paradoksalnog traženja za “krivom” (guilty) osobom, za što se poziva na Buellov članak⁴⁹, i to samo da bi se zadovoljili mehanizmi utilitarno postavljenog statutarnog prava koji vikarijskom odgovornošću “pokrivaju traganje za pravdom”.

⁴⁷ Usporedi *ibid.*, str. 8. Mislim da upotreba riječi *authorised, requested, commanded, performed or recklessly tolerated by the board of directors...* upućuje na to da je riječ o vrlo široko shvaćenom modelu odgovornosti za radnika – i primjene *culpe in eligendo* na vikarijski način, što propisuje zamišljeni model u američkom MPC-u. O ovome više vidjeti *infra* 4.1.2., Sjedinjene Američke Države.

⁴⁸ Sun Beale, Sara, *Is Corporate Criminal Liability Unique?*, American Criminal Law Review, 44, Georgetown University, Washington, DC, 2007., str. 1503 *et seq.*

⁴⁹ Alschuler, *Two Ways...*, *op. cit.* u bilj. 40, str. 9. A on prema primjeru koji je obradio Buell. Buell, Samuel W., *The Blaming Function of Entity Criminal Liability*, Indiana Law Journal, 81, Bloomington, 2006., str. 473 – 486.;

Ono što Alschuer zaboravlja (zaista ne stvarno, ali ga očito stavlja u drugi plan) jest da postoji i model autonomne odgovornosti ili barem model agregacije koji bi mogao opravdati postupanje prema pravnoj osobi i mimo odgovornosti fizičke osobe, odnosno na postupanje na temelju objektivno prosuđene odgovornosti pravne osobe zbog propusta u nadzoru. Istina, ovdje bi se kaznena odgovornost dovela u korelaciju s građanskom odgovornošću ili pak odgovornošću koja se temelji na *tort law* odgovornosti, ali se ne bi etički prigovaralo da jedan radnik (krivnja jednog radnika) kažnjava sve i dovodilo ga se u vezu s “kažnjavanjem nevinih”. Iako Alschuler ima nekoliko vrlo prihvatljivih postavki, a isto tako primjećuje značajne anomalije u američkom pravnom sustavu poput činjenice da Vrhovni sud Sjedinjenih Američkih Država ne dopušta korištenje privilegije ne iznošenja podataka koji bi mogli štetiti okrivljeniku, a taj okrivljenik je pravna osoba. Dakle, ono što je u SAD-u pozivanje na V. amandman, uskraćeno je pravnim osobama. To u svakom slučaju zaslužuje raspravu o elementarnim pravima i jednakosti pred zakonom. Možda ipak ovo treba shvatiti kao neizravno priznanje da je činjenica da se govori o pravnoj osobi kao o umjetnoj tvorevini na toliko molekularnoj razini postala sastavni dio pravne osobe kao subjekta, da nikakva praksa, protek vremena ili intelektualno opredjeljenje ne može utrnuti taj njezin “nesubjektivni” element u smislu “subjekta koji nema dušu” i koji ne zaslužuje da se o njemu društvo brine na isti način kao i o fizičkim osobama kroz svoje zakone. Ako ovo osvijestimo, onda priznajemo da svi pravni subjekti nisu pred zakonom jednaki, pri čemu ne kazujemo je li to što nisu jednaki dobro ili nije.

Bit Alschulerove teze sadržana je u sljedećim riječima:

*...This punishment is inflicted instead on human beings whose guilt remains unproven. Innocent shareholders pay the fines, and innocent employees, creditors, customers, and communities sometimes feel the pinch too. The embarasment of corporate criminal liability is that it punishes the innocent along with the guilty.*⁵⁰

Možda je autor u pravu, ali ako bi se to moglo izbjeći, onda bi se kaznena odgovornost pravnih osoba mogla dičiti da posjeduje viši stupanj pravednosti. Ipak treba reći nešto i o kritici ovoga što Alschuler govori. Točno je da *virtually every conviction of a corporation, like virtually every conviction of an individual, will have an impact on innocent third parties*⁵¹. Ali to nije i ne smije biti razlogom za ukidanjem kaznene odgovornosti pravnih osoba. Upravo suprotno, to bi

⁵⁰ Alschuler, *Two Ways...*, *op. cit.* u bilj. 39, str. 11 – 12., vidi za daljnju bilješku.

⁵¹ *Ibid.*, str. 12.

morao biti poticaj da se pronađe rješenje koje će zadovoljiti interese pravde i spriječiti kolateralne žrtve. Upravo to je presudno.

U svakom slučaju potrebna je analiza stvarnih učinaka kriminalne politike usmjerene k pravnim osobama. Nema nikakve sumnje da postoje i drugi pravni odnosi u kojima se pojavljuju oni koji bi se mogli smatrati kolateralnim žrtvama: roditelji odgovaraju za svoje dijete jer su propustili provesti prijeko potreban nadzor, oni odgovaraju i kada su poduzeli sav potreban nadzor, ali je dijete svejedno nešto učinilo, za što oni moraju odgovarati (možemo obitelj proširiti na roditelje koji imaju više djece i na taj način dobivamo grupu ljudi gdje postoji odgovornost za drugog i zbog drugog); poslodavac mora naknaditi štetu koju je prouzročio njegov radnik, iako mu je dao sve upute za rad (građanskopravna odgovornost), tu je i odgovornost u osiguranju itd. Primjerice, obitelj zločinca kažnjenog s 20 godina zatvora sigurno pati, ali je to nemoguće izbjeći – pa tako Alschuler razlikuje takvo kolateralno kažnjavanje ovakve fizičke osobe i kažnjavanja kod pravnih osoba.⁵² Ovo mi se čini pogrešnim, premda njegova misao *undeserved suffering that can be avoided should be avoided*⁵³ u meni izaziva velike simpatije. Postavlja se pitanje tko će i kako će i prema kojim (arbitrarnim?) pravilima odrediti koje su to patnje dopuštene, a koje nisu. Pa i građanskopravne sankcije mogu izazvati mnogo boli.

I Alschuler i Sara Sun Beale, koja zagovara kaznenu odgovornost pravnih osoba, više se bave objektivnim razlozima i usporedbama, dok mislim da, uz to što se u dijagnostičkom smislu slažem s Beale, treba više pozornosti posvetiti kažnjavanju onih koji od kaznenog ponašanja imaju najviše koristi: tako više neće biti relevantno promatrati ovu problematiku na način kako iznosi Beale, a Alschuler prenosi:

*In case of corporate sanctions, employees may lose their jobs and their retirement security, and investors may be hard hit...Are these secondary effects distinctive? Unfortunately, they are not. The secondary impacts on federal drug policies regarding corporate and white-collar offenses.*⁵⁴

Ono što je u svakom slučaju istina jest to da američko pravo ima sasvim drukčije poglede na kaznenu odgovornost pravnih osoba s obzirom na utilitistički pristup kaznenoj odgovornosti, bez obzira na to što formalno gledano hrvatski sustav također primjenjuje vikarijski model kaznene odgovornosti pravnih osoba. Ono što naš i američki sustav čini jako različitim jest činjenica

⁵² *Ibid.*, str. 13.

⁵³ *Ibid.*

⁵⁴ *Ibid.*, str. 12.

da hrvatsko pravo ne poznaje precedent koji imaju Sjedinjene Američke Države, a sudovi nisu kreatori prava na način kako su oni u SAD-u; odnosno, američki sudac može provoditi “politiku zakona” i time stvarati posebne (dodatne) pravne norme, dok hrvatski zapravo ne može. U tom smislu Alschuler kritizira i sam američki sustav provedbe *monitoringa* pravnih osoba, pa i sam američki pravni sustav. To što američki pravni sustav i njegova primjena ne donose uvijek pravedne rezultate (možda bi bolje bilo reći poštene ili pak pravične) ne znači da je kaznena odgovornost pravnih osoba loša zamisao. U tome je i bit. U tom smislu valja prihvatiti one koji brane ovaj oblik odgovornosti, poput Beale, koje i ta autorica spominje u svojem radu.⁵⁵

Nekoliko riječi o dvama konceptima kojima Alschuler pristupa kaznenoj odgovornosti pravnih osoba. Kao što sam već ranije naznačio: ta dva koncepta su koncept *deodand* i *frankpledge*. Neki znanstveni krugovi smatraju da je kažnjavanje pravnih osoba slično prvotnom konceptu, ranije objašnjenom kao principu kažnjavanja stvari, zbog, primitivno rečeno (a sam koncept jest primitivan) “zla koje su one nanijele”. Mislim da je riječ o konceptu koji u svakom slučaju traži umanj enje imovine vlasnika – “stvari” koja je štetu nanijela, pri čemu se može uzeti da se pod vlasništvom smatra i sama pravna osoba, odnosno ono što oštećenici optički vide kao pravnu osobu. Iako sofisticirane društvene tvorevine pod pojmom pravne osobe smatraju nešto sasvim pravno, odnosno pravno formalizirano, prosječan čovjek pod pravnom osobom podrazumijeva upravo ono što pravnu osobu čini vidljivom – dakle, imovinu u nečijem vlasništvu.

Iako Alschuler ne govori izravno o ovome, mene ovakav pristup problematici podsjeća na *lex talionis* ili teoriju odmazde s obzirom na to da je poanta takve kaznene odgovornosti umanj enje imovine vlasnika stvari koja je štetu počinila. U radovima navedenoga autora nisam vidio neku drugu poveznicu koja bi imala veze sa suvremenim pristupom kaznenoj odgovornosti i proučavanja problema iz kuta koji se tiče fizičke osobe kao počinitelja kaznenog djela. Ono što se Alschuleru može priznati kao osobitost jest to što ovakvo gledanje na kažnjavanje pravnih osoba veže uz čisto ekonomski element, ali to nikako ne može biti cjelovito gledanje.

Nakon što sam proučio teorijska rješenja koja imaju veze s deliktnom odgovornošću pravnih osoba i kaznena zakonodavstva niza zemalja, nisam pri-

⁵⁵ Vidi Sun Beale, Sara, *A Response to the Critics of Corporate Criminal Liability*, American Criminal Law Review, 46, XX, Georgetown University, Washington D. C., 2009.

mijetio da bilo koje od njih gleda na kažnjavanje pravnih osoba prema *deodand* modelu. Pravilno navodi Lawrence Friedman koji ukratko tvrdi da se kaznena odgovornost pravnih osoba ne može mjeriti s gospodarskim učincima koje proizvodi građanskopravna odgovornost, ali to i jest poanta – to nije smisao kaznene odgovornosti pravnih osoba.⁵⁶ Stigma jest. I upravo se slažem s Friedmanom, kojega prenosi Alschuler, koji navodi:

*Friedman argues that punishing corporations differs from punishing mahogany in two ways. First, echoing a theme of Pamela Bucy, he observes that a corporation has „indetifiable persona“ or „ethos“ distinct from the personalities of the people who work for it, and second, he notes that a corporation can express itself.*⁵⁷

Ostale analize kaznene odgovornosti pravnih osoba koje navodi Alschuler ispustio sam jer su previše političke naravi i tiču se aktualnih američkih društvenih odnosa.⁵⁸

Drugi način kako Alschuler vidi kažnjavanje pravnih osoba jest *frankpledge*. Kaže da je u suvremenom smislu zapravo riječ o “policijskoj kulturi”⁵⁹, koja se sastoji od toga da svatko svakoga provjerava i nadzire i da se stvara *law-observant corporate culture*.⁶⁰ Čini mi se da cjelokupna logika takvog gledanja polazi od činjenice da kod *frankpledgea* grupa treba odgovarati za propuste pojedinca, a slijedom toga ako pojedinac ne prestupi, neće prestupiti ni grupa. Kako se

⁵⁶ V. Friedman, Lawrence, *In Defense of Corporate Criminal Liability*, Harvard Journal of Law and Public Policy, 23, Cambridge, 2000., str. 833 – 840, u: Alschuler, *Two Ways...*, *op. cit.* u bilj. 39, str. 19.

⁵⁷ Alschuler, *Two Ways...*, *op. cit.* u bilj. 39, str. 20, a prema Friedman, *op. cit.* u bilj. 56 i Bucy, Pamela H., *Corporate Ethos: A Standard for Imposing Corporate Criminal Liability*, Minnesota Law Review, 75, Minneapolis, 1991., str. 1095. *et seq.*

⁵⁸ Ipak, zanimljivo je navesti razmišljanje koje proizlazi iz ovoga članka, a riječ je o tome da ako sankcije, ponajprije novčane, premaše mogućnosti pravne osobe, pojavljuje se mogućnost da država umjesto naplate kazne postane vlasnikom dijela imovine pravne osobe (preuzme udio u trgovačkom društvu npr.). Takav dogovor između pravne osobe i tijela vlasti može dovesti do situacije da država postaje većinski vlasnik određenog trgovačkog društva. Dobar primjer za to naveden je u članku, a odnosi se na General Motors u kojem Sjedinjene Američke Države imaju 60 % vlasničkih udjela (Alschuler, str. 22.). Isto tako, postavljam pitanje – što se događa kada država, a to vrijedi i za naše uvjete – postane većinskim vlasnikom: hoće li i kako naplaćivati od sebe same, odnosno hoće li u tom slučaju *monitoring* biti manje izražen. U svakom slučaju država u većini europskih kontinentalnih sustava ima imunitet te ne može biti kazneno odgovorna. Pitanje je što je pak s javnim poduzećima.

⁵⁹ Ovo je moj izraz, ali čini mi se prikladnim s obzirom na ono što Alschuler piše.

⁶⁰ Alschuler, *Two Ways...*, *op. cit.* u bilj. 39, str. 22; za dalje kod njega vidi bilješku 102.

to može spriječiti? Kako ekskulpirati grupu od grijeha pojedinca? Čini mi se jedino tako da se grupi dopusti ili bolje rečeno da se od grupe traži i zahtijeva da provodi kontrolu nad svojim članom/članovima te im ne dopusti ponašanje koje nije sukladno onome što zajednica od njih očekuje. Ako bi se mogao dokazati nadzor, mogla bi se dokazati i "nevinost". Ili ne? Bi li to onda opet bilo nešto protivno američkom utilitarnom modelu i svrsi kažnjavanja? U svakom slučaju Alschuler je, iako ne prihvaća kaznenu odgovornost pravnih osoba, skloniji takvom rješenju:

*I do not think highly of the institution of the frankpledge, but it seems less silly than hating the artificial person. Holding the members of a group responsible for the other members' crimes is not as strange as imagining that the legal person deserves punishment.*⁶¹

Detektiranje članova grupe zapravo je jedno od esencijalnih pitanja koja se pojavljuju kod određivanja tko je za koga odgovoran. Član grupe, kada je riječ o uračunavanju odgovornosti pravnoj osobi, jest ona osoba koja obavlja djelatnost unutar pravne osobe, u njezino ime ili za njezin račun i eventualno prema nalogu koji je dobila od pravne osobe same (višeg tijela). Taj nalog može biti ili ugovor o radu, ugovor o djelu ili pak neki drugi poslovnopravni odnos koji je rezultirao obavljanjem poslova za određenog poslodavca. Načelo koje predviđa da nadzornim mehanizmima spriječimo kažnjavanje pravne osobe često neće moći biti provedeno: to će posebno biti tako u sustavima koji imaju tisuće zaposlenika jer ako će radnja nekog zaposlenika utjecati na ostale zaposlenike koji će neopravdano ispaštati onda će zbog velikog broja propusta pravna osoba biti često kažnjavana – to će u konačnici dovesti do toga da će ekonomski patiti širi krug zaposlenika. U magistarskom radu⁶² obrađivao sam problematiku velikih i malih trgovačkih društava. Tamo sam utvrdio da je malim pravnim osobama (društvima) puno teže jer se ne mogu "skriti" iza blagodati koje u tom smislu daje veliki sustav. Sada ipak vidim sliku mnogo cjelovitije, a do neke mjere i drukčije, dopunjenije. To zapravo ovisi o tome koji se sustav primjenjuje – identifikacijski ili vikarijski. Ako primjenjujemo identifikacijski sustav, onda je "maloj" pravnoj osobi teže izbjeći kazneni progon, što je isti slučaj ako primjenjujemo i vikarijsko načelo. Ako identifikacijski sustav primjenjujemo na "veliku", složeniju pravnu osobu, ona će biti zaštićenija jer se može pretpostaviti da će biti puno teže pronaći odgovornu pravnu osobu unutar velikog i često zamršenog sustava. No, ako će se vikarijski model primijeniti na "veliku" pravnu osobu, ona će stradati puno više i češće od "manje" pravne osobe jer će

⁶¹ *Ibid.*, str. 24.

⁶² Savić, *op. cit.* u bilj. 1, str. 45 *et seq.*

zbog velikog broja zaposlenika teže provoditi kontrole, a može se reći i da više ljudi više griješi. To će posebno biti slučaj ako će se primjenjivati čista striktna odgovornost ili još više autonomna objektivna odgovornost, onda izmicanja od kaznene odgovornosti pravnih osoba gotovo da i ne može biti.

Do ublažavanja kaznene odgovornosti pravnih osoba bi moglo doći u slučajevima kada bi se niže rangirani zaposlenik koji je počinio kazneno djelo i prouzročio sankciju tretirao prema pravnoj osobi na način da bi ta sankcija bila manje kaznena i usmjerena prema cijelom sustavu (pravnoj osobi, društvu...), a odgovornost više građanska (ili *tort*). Zapravo bila bi riječ o pitanju kvantitete kaznenopravnog ponašanja. Što je osoba viša u hijerarhiji pravne osobe, treba biti i više vjerojatno da će pravna osoba biti kazneno odgovorna, tj. kazneno gonjena – ali i tada sankcije moraju biti socijalno prihvatljive. To je zapravo na tragu mojeg rješenja da se pronade socijalno-etički prihvatljiv model kaznene odgovornosti pravnih osoba; a na tragu tome je kanadsko zakonodavstvo i judikatura.⁶³

Potrebno je reći još nekoliko riječi o Alschulerovim pogledima na kaznenu odgovornost pravnih osoba. Prema njemu oba ranije spominjanja koncepta ne podržavaju ili bolje rečeno ne idu u prilog i ne podržavaju sadašnju doktrinu striktno odgovornosti pravnih osoba koja je na snazi u Sjedinjenim Američkim Državama.⁶⁴ Iako navodi inače dobar stav Pamele Bucy koji se tiče *corporate ethos standarda*, koji bi se u *deodand* principu tražio od pravne osobe⁶⁵, on opet nije podoban jer je riječ o pravnom standardu (kao što i sam pojam kaže), koji opet sudovi tek trebaju odrediti. Prema P. Bucy potrebno je utvrditi nekoliko činjenica: a) je li upravljajuće tijelo društva ukazivalo na dobar primjer, b) je li poticalo na nezakonito ponašanje, c) je li upućivalo na poštovanje zakona, d) ima li pravna osoba (ovdje *company*) ombudsmana.⁶⁶ U svakom slučaju očito je riječ o tome da ako pravna osoba nije imala neke od ovdje razrađenih politika

⁶³ To sam postavio kao srednje rješenje, odnosno identifikacijsko-vikarijski model koji bi težio pronalaženju onog nivoa odlučivanja unutar pravne osobe koji bi imao vezu s centrom odlučivanja (“mozgom”) pravne osobe tako da se i on sam može smatrati njegovim kreativnim dijelom. Praksa kanadskih sudova u tom smislu pruža pravi put (ili onaj najmanje pogrešan), a ja sam ga u svojem znanstvenom proučavanju nazvao “kanadski rez”. (franc. *coupé canadienne*, eng. *canadian cut*), Vidi više u Savić, *op. cit.* u bilj. 23.

⁶⁴ Alschuler, *op.cit.* u bilj. 39, str. 25.

⁶⁵ *Ibid.*, vidi Bucy, *op. cit.* u bilj. 57, str. 1157.

⁶⁶ *Ibid.*, str. 26, prema Bucy, u bilj. 57, str. 1129 – 1136. Vlastiti prijevod Bucyna teksta.

– bit će kažnjena imovinski, odnosno bit će “kažnjena neka njezina »stvar«”. Može li se reći da je *deodand* vezan uz model *corporate culture*, a *frankpledge* uz *strict liability*? Mislim da je odgovor na to pitanje potvrđan. Očito je da je ovdje drugi spominjani koncept vezan u striktnu odgovornost jer on u svojoj srži govori o tome da ako nije postojao interni kontrolni mehanizam unutar grupe – organizacije, pravna osoba treba odgovarati. Drugo je pak pitanje problema obrane u takvim slučajevima i činjenice da će se američki pravници morati dobro pomučiti kako bi dokazali nevinost svojih klijenata. U tom smislu Alschuler dobro piše:

*The rule of strict liability arose because people believed that the acts of an agent could be attributed to the agent's principal, and that was that. The rule had no articulated purpose. Court and legislatures had decided to punish corporations, and they saw no other way to do it. The rule of respondeat superior never had a reason, and there is no reason to retain it.*⁶⁷

Problem koji ovdje treba promotriti jest taj što se kod *frankpledge* modela, ako uzmemo da ovaj autor dobro postavlja pojmove u korelaciju, traži nadzor i to nadzor koji isto tako ima elemente (zahtjeve) koji proizlaze iz *corporate culture*, i koji od pravne osobe traži postavljanje osobe koje će taj nadzor provoditi. U tome i jest problem, ako postoji osoba koja provodi nadzor i ona “pogriješi”, ona će biti odgovorna. Naravno da će u američkim uvjetima biti teško izbjeći građanskopravnu odgovornost ili pak onu *quasi* kaznenu. Ipak, ovo podsjeća na taktiku “Neka visi Pedro”.⁶⁸ U ovim slučajevima postoje dvije obrane koje se mogu postaviti. One su: pozivanje na a) *due diligence* ili pak b) *working out of the scope of business*.

Prema Alschuleru, a u ovome se s njim slažem, pravi razlog postojanja načela *respondeat superior* jest utilitaristički princip, zapravo jednostavno rečeno princip praktičnosti, a takav način promatranja pravnih osoba čini se pomalo kao “legalno ucjenjivanje” i uvođenje državne kontrole nad radom poduzeća. Iako nisam zastupnik benevolentnog tretiranja pravnih osoba i smatram da ne treba sa simpatijama gledati na krupno i mahnilo zgrtanje kapitala, moram reći da čisti vikarijski model povezan sa striktnom odgovornošću nije dobar i ne daje dobre rezultate, a što je najgore – stvara osjećaj nepravde (*fake*) odgo-

⁶⁷ *Ibid.*, str. 28.

⁶⁸ Derenčinović, Davor, *Zakon o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela, s uvodnim napomenama, komentarskim bilješkama, pojmovnim kazalom i pojmovima*, Nocchi, Zagreb, 2003., str. 17.

vornosti.⁶⁹

Postavlja se pitanje treba li kritizirati kaznenu odgovornost pravnih osoba ili vikarijski sustav, odnosno teoriju *respondeat superior*? Iako izgleda da postoje tendencije, kojima u ovom poglavlju neću posvećivati previše pozornosti, jer su političke naravi, da se uvede ekskulpacija od odgovornosti zbog ispravno provedenog nadzora; pokušava se pronaći način da se primijeni načelo odgovarajućeg nadgledanja *appropriate monitoring*, što bi u budućnosti moglo dovesti do ublažavanja načela *respondeat superior*.⁷⁰ Ono što Alschuler dobro navodi, a to me podsjeća na Coffeaa⁷¹, jest da sustav naplate novčanih kazni, koji je još potrebno razviti, mora obeshrabrivati. Takvo kažnjavanje i jest u skladu s načelom pravičnosti.

I na kraju, iako se ne slažem sa Alschulerovom kritikom kaznene odgovornosti pravnih osoba zato što vjerujem da je moguće pronaći rješenje koje bi zadovoljilo potrebu za pravednim postupanjem prema pravim počiniteljima kaznenih djela i pravim počiniteljima unutar pravih počinitelja s jedne strane i zaštite “nevinih”, kako sam ih nazvao za potrebe ovog poglavlja. Ključ je pogoditi tko je pravi zločinac i njega sankcionirati. Naravno da će kaznena odgovornost pravnih osoba ponekad pogoditi i nevinog; ali kao što je na jednom mjestu već bilo riječi, odluka suda i kazna kojom se član obitelji šalje u zatvor također pogađa nevine – članove obitelji. Rješenje je, kao i u mnogim drugim slučajevima pravne regulacije, paralelno razviti mehanizme i zaštitne mjere te fondove koji će štititi ugrožene skupine. Taj dio ostavljam stručnjacima za ekonomiju i pravo osiguranja. Možda je kritika ipak i prije svega ovime upućena vikarijskom modelu odgovornosti.

3. ZAKLJUČAK

U usporednom i hrvatskom pravu javlja se potreba za sustavnim proučavanjem kaznene odgovornosti pravnih osoba kao one pojavnosti u pravu koja u sebi sadržava općeteorijsku podlogu koja se sastoji od razumijevanja specifičnog karaktera pravne osobe i sposobnosti da ona kao pravna formacija bude odgovorna, ali ne isključivo, za kaznena djela i da se prema njoj mogu izreći

⁶⁹ V. Alschuler, *Two Ways...*, *op. cit.* u bilj. 39, str. 30 – 34.

⁷⁰ *Ibid.*, str. 37 – 41.

⁷¹ V. Coffee, John C. Jr., *No Soul to Damn: No Body to Kick: An unscandalized Inquiry into the Problem of Corporate Punishment*, Michigan Law Review, no. 79, Ann Arbor, Michigan, 1981.

najraznovrsnije sankcije. Da bismo razumjeli kaznenu odgovornost pravnih osoba, potrebno je razumjeti mehanizme na kojima se ona uspostavlja, a da bismo to činili, prethodno je potrebno ovu odgovornost smjestiti na pravo mjesto unutar pravnog sustava u kojem se ta odgovornost prije svega mora promotriti kao specifičan kolektivitet koji posjeduje svojstvo koji ju čini moralno, pa onda i pravno odgovornom. Nužno je dopuniti učenje o pravnim osobama tom vrstom odgovornosti te naglašavati da neka svojstva koja su do sada imale fizičke osobe pripadaju i onima pravnima. Napuštanjem načela *societas delinquere non potest* potrebno je razviti pravnu logiku koja će nas naučiti pravne osobe promatrati kao one koje mogu biti specifično deliktne sposobne, odnosno kao one kod kojih se opseg deliktne sposobnosti na koji smo navikli mi, kontinentalni pravnici, promijenio, točnije proširio. Od niza autora valjalo je istaknuti Alberta Alschulera koji kritizira postojanje takva koncepta zbog, prema njegovu mišljenju, neprihvatljivih zahtjeva koji se pred pravnu osobu postavljaju. S druge pak strane valja istaknuti kako Alschuler nije ponudio rješenje kojim bi se ipak primjereno tretiralo pa slijedom toga i sankcioniralo pravnu osobu s obzirom na društvenu važnost koju ona danas u suvremenom svijetu ima. Tako smatram da se valja zalagati za opstanak kaznene odgovornosti pravnih osoba, ali s jasnim mehanizmima uspostavljanja odgovornosti, pogađanja najodgovornijih i s razvijanjem sustava zaštite kolateralnih žrtava.

Summary

Vanja-Ivan Savić*

CRIMINAL LIABILITY OF LEGAL PERSONS IN THE SYSTEM OF GENERAL LEGAL THEORY AND CONSIDERATIONS OF ALSCHULER'S THEORY

*Criminal liability of legal persons is one of the most demanding legal constructs in contemporary legal systems. With the abandoning of the *societas delinquere non potest* principle, legal persons gain a specific capacity to commit an offense, which extends the concept of this capacity beyond its scope previously known in law. The paper analyses the social and legal relations which justify the existence of this liability and explains why it is necessary to include this type of liability in the instruction on legal systems. The author points to relevant texts by foreign authors dealing with this matter, and analyses the position of the instruction on legal persons on the one hand, and on the capacity to commit an offense on the other, as carried out by our legal scholars. In addition, the author singles out the work of the well-known American legal scholar Albert Alschuler, who criticises the existence of criminal liability of legal persons and links it to the *deodand* and *frankpledge* principles. The former pertains to the punishment of animals on the *talion* principle, actually diminishing the value of the offender. The latter is based on the principle of punishing the group for the misconduct of an individual, which he links to collective punishment justified by a lack of supervision. Although worthy of attention, Alschuler's theory is not acceptable as it fails to provide a legal alternative to criminal liability of legal persons, considering their importance for the society and the numerous interactions entered into by legal persons in the modern world. The real solution can be found by finding an appropriate place for criminal liability of legal persons in the legal system, and by advocating its recognition while clearly defining mechanisms for establishing such liability, punishing primarily those with the greatest responsibility and developing systems to protect collateral victims. The intention of this paper is to serve as a starting point for any serious endeavour into this problem.*

Key words: legal persons, criminal liability, general legal theory, legal system, Alschuler's theory

* Vanja-Ivan Savić, Ph. D., Senior Assistant Lecturer, Faculty of Law, University of Zagreb, Trg maršala Tita 14, Zagreb

Zusammenfassung

Vanja-Ivan Savić*

DIE STRAFRECHTLICHE VERANTWORTUNG JURISTISCHER PERSONEN IM SYSTEM DER ALLGEMEINEN RECHTSTHEORIE UND BETRACHTUNGEN ZUR ALSCHULERSCHEN THEORIE

*Die strafrechtliche Verantwortung juristischer Personen gehört in den modernen Rechtsordnungen, die sie kennen, zu den anspruchsvollsten rechtlichen Konstrukten. Nachdem das Prinzip *societas delinquere non potest* aufgegeben wurde, erlangen juristische Personen eine spezifische Deliktfähigkeit und der Umfang der Deliktfähigkeit wird allgemein erweitert. In diesem Beitrag werden die sozialen und rechtlichen Verhältnisse analysiert, die eine solche Verantwortung rechtfertigen. Es wird auch erklärt, warum es erforderlich ist, dieser Verantwortung in der Rechtslehre einen gebührenden Platz einzuräumen. Der Autor verweist auf wichtige Beiträge Autoren aus verschiedenen Ländern, die sich mit dieser Thematik befassen, und untersucht, welche Position die kroatischen Rechtstheoretiker der Lehre über juristische Personen einerseits und der Deliktfähigkeit andererseits zuweisen. Besonders gewürdigt wird die Arbeit des bekannten amerikanischen Rechtstheoretikers Albert Alschuler, der am Bestehen der strafrechtlichen Verantwortung für juristische Personen Kritik übt und diese mit den Deodand- und Frankpledge-Prinzipien in Zusammenhang bringt. Ersteres bezieht sich auf die Bestrafung von Tieren, nämlich durch die Minderung des Wertes des Täters nach dem Prinzip der Talion, Letzteres auf das Prinzip der Gruppenbestrafung für die Untaten eines Einzelnen, was er mit der durch unterlassene Aufsichtspflicht gerechtfertigten Kollektivbestrafung in Verbindung bringt. Alschulers Theorie ist zwar bemerkenswert, jedoch nicht akzeptabel, da sie zur strafrechtlichen Verantwortung juristischer Personen, die ja eine wesentliche Rolle in der Gesellschaft spielen und sich in zahlreichen Interaktionen mit der Welt von heute befinden, keine wahre Alternative bietet. Die eigentliche Lösung ist in der richtigen Einordnung der strafrechtlichen Verantwortung juristischer Personen ins Rechtssystem zu sehen. Ihr Weiterbestehen ist zu befürworten, wobei klare Mechanismen für die Einsetzung der Verantwortung, den Zugriff auf die höchsten Verantwortungsträger und ein Schutzsystem für Kollateralopfer erforderlich sind. Dieser Beitrag soll als möglicher Ansatzpunkt für eine ernsthafte Beschäftigung mit diesem Problem dienen.*

Schlüsselwörter: juristische Personen, strafrechtliche Verantwortung, allgemeine Rechtstheorie, Rechtsordnung, Alschulersche Theorie

* Dr. Vanja-Ivan Savić, Wissenschaftlicher Oberassistent, Juristische Fakultät der Universität Zagreb, Trg maršala Tita 14, Zagreb